

KAI KURIE AUTORINĖS TEISĖS IR MOKSLINĖS INFORMACIJOS KLAUSIMAI

ANDA DAGYTĖ-JUODPUSIENĖ

Tarybų Sąjungai 1973 m. gegužės 27 dieną prisijungus prie Pasaulinės (Ženevos) autorių teisių konvencijos, įvyko didelių pakitimų autorinės teisės srityje. Dabartiniu metu galiojantys autorinės teisės įstatymai (Lietuvos TSR Civ. kod. 515 str.) numato autorinės teisės dalykų ratą, jais gali būti kūrybinio darbo rezultatai, išreikšti objektyvia forma, kad kūrinį galėtų suvokti ir atgaminti kiti asmenys. Tačiau Civ. kod. nurodytas autorinės teisės dalykų sąrašas nėra visiškai baigtas, nieko nekalbama ir apie informacinių leidinių teisinę padėtį.

Dėl to kyla daugybė klausimų, kuriuos numatyta aptarti toliau.

Mokslinė informacija lydi įvairius tyrinėjimus, skelbiamų darbų rezultatus, ji naudojama sprendžiant konkrečius tyrimo proceso klausimus. Mokslo ir technikos laimėjimų skleidimas ypač reikalingas dabartiniu valstybės vystymosi etapu, kada visuomeninė gamyba labai priklauso nuo mokslo ir jo rezultatų panaudojimo.

Tarybų Sąjungoje susiformavo ir veikia informacinio aprūpinimo tinklas, kurio tikslas yra garantuoti mokslinės-informacinės veiklos maksimalų efektyvumą, kuo platesnį visų rūšių informacijos sklaidimą, kad visa tai sudarytų sąlygas moksliniam-techniniam procesui pagreitinoti.

Informacinių procesų efektyvumas priklauso nuo informacinių skyrių tarnybų darnaus darbo, taip pat nuo pačių tyrimų organizavimo, iniciatyvos bei mokslininkų siekimo aktyviai pa-

naudoti mokslinę informaciją. Dėl to svarbu, kad tyrinėtojai visose mokslinio tyrimo organizacijose būtų supažindinami su naujais šaltiniais, bibliografiniais sąrašais, referatais, apžvalgomis, kurios apibendrina informaciją pagal mokslo šakas arba technikos kryptis.

Sia prasme ypač reikėtų pažymėti 1969 metais įkurtą Sąjunginį mokslinės techninės informacijos centrą, kuriame registruojami mokslo tiriamieji darbai gamtos, technikos ir visuomeninių mokslų srityse. Registravimo tikslas — sukurti valstybinį informacinį fondą, kad būtų aprūpintos mokslo įstaigos, įmonės, organizacijos, planavimo ir valdymo organai informacija apie Tarybų Sąjungoje vykdomus mokslo tiriamuosius darbus. Mokslinės organizacijos vykdytojai per 30 dienų nuo plano patvirtinimo privalo pateikti SMTIC (Sąjunginis mokslinės techninės informacijos centras) registracijos kortelę kiekvienai plano temai. Taip pat registruojami ir darbų rezultatai. Tam tikslui mokslo centrai pateikia ataskaitas pagal užbaigtus savarankiškus etapus (skyrius), taip pat pagal darbų visumą. Centras privalo aprūpinti atitinkamas organizacijas ataskaitų kopijomis, kurios saugomos jo fonduose, taip pat pateikti žinias apie registruojamus darbus ir gaunamų ataskaitų referatus, skelbtinus informaciniuose leidiniuose.

Pagaliau mokslo darbų informacinio aprūpinimo efektyvumą nulemia technikos progresas. Nauji augimo tempai pareikalavo masinio „autinės“ — referatinės, bibliografinės ir kitokios infor-

macijos leidimo. Tačiau šiuo atveju vartotojai susiduria su informacijos pertekliumi, neturinčiu konkretaus adresato. Efektyvus informacinio aprūpinimo būdas, papildantis „tradicines“ priėjimo prie skelbtų ir rankraštinių šaltinių galimybes, tampa informacine paieška pagal temines užklaudas. Jos garantuoja tiesioginį ryšį su informacijos vartotojais, informacijos pobūdį, atsižvelgiama į greitą informacijos poreikių kaitą ir kt. Tuo remiantis, vis ryškiau iškyla būtinumas kurti automatizuotas informacinės paieškos sistemas (IPS) šiuolaikinės skaičiavimo technikos bazėje ir sudaryti operatyvų grįžtamąjį ryšį (šių sistemų su informacijos vartotojais). Tokius uždavinius turėtų spręsti nauja mokslinės informacijos disciplina — informatika. Kokie gi jos ryšiai su teisės mokslais?

Informatika nagrinėja mokslinės informacijos struktūrą ir savybes. Ji neličia informacijos turinio, priklausančio konkrečioms mokslo sritims. Šiuo požiūriu teisinė informacija užima panašią vietą, kaip ir kitos mokslo sritys, pavyzdžiui, medicininė informacija. Tačiau, antra vertus, informatika studijuoja mokslinės informacijos veiklos dėsningumus, jos teoriją, istoriją, metodiką ir organizaciją. Čia jau informatika gan glaudžiai susijusi su teisės mokslu. Pirmiausia todėl, kad mokslinė informacinė veikla yra valstybinio valdymo sritis ir teisiškai reguliuojama. Šis klausimas yra nagrinėtinas. Ypač aktualus aspektas — sąvokos „Mokslo kūriniai“ analizavimas autorinės teisės prasme, tiesiogiai susietos su šiuolaikinių mokslinės informacinės veiklos vystymu bei jos pozicijomis.

Mokslo tiriamoji veikla šiuolaikinėmis sąlygomis jungia: a) informacinį procesą ir b) autoriaus (autoriaus kūrejo) veiklą. Visuomenę reikia informuoti apie mokslo, mokslinių tyrimų teorinius bei praktinius laimėjimus. Ši informacija gali būti naudinga tik efek-

tyviai platinama ir naudojama. Tuo pačiu mokslas yra žmonių, konkrečių asmenų ir kolektyvų kūrybinė veikla.

Sudėtinga ir teoriškai mažai tyrinėta autorinės teisės objekto mokslinės kūrybos atžvilgiu sąvoka.

Toks autorinės teisės objektas, kaip mokslo kūrinys, santykiškai mažai apibrėžtas. Santykiškai todėl, kad skirtingai nei specialiai teisiškai apsaugomi objektai, kaip atradimas, išradimas ir kt., autorinė teisė neteikia teisinės reikšmės jokiems mokslinės kūrybos kūrinių vertinimo kriterijams, nes įstatymas saugo mokslinės kūrybos kūrinį, jo priklausomybę autoriui, remdamasis paties kūrinio sukūrimo faktu. Kitos papildomos kūrinio, kaip autorinės teisės objekto, kvalifikacijos nereikalaujama. Bet kuri autoriaus kūrinio kvalifikacija turėtų remtis kokiais nors kriterijais. Tada paliestų asmenines autoriaus teises ir sudarytų sąlygas kūrybinio individualumo pasireiškimui apriboti. Niekas ir niekur neregistruoja mokslo kūrinių sukūrimo eigos, ir kaip autorinės teisės objektai jie nekvailikuojami.

Autorinių kūrinių kvalifikacijos klausimus, žinoma, galėtų spręsti mokslinių įstaigų mokslinės tarybos, kur būtų galima konstatuoti autorinės teisės objektą ir tuo pačiu kontroliuoti kūrinių kokybę. Tačiau tokie veiksmai prieštarautų įstatymui, nes jis pripažįsta autorinės teisės atsiradimo pagrindą jau patį kūrinio sukūrimo faktą nepriklausomai nuo jo formos paskirties ir vertės (Lietuvos TSR civ. kod. 515 str.). Kokybiškai autorių mokslo kūrinių vertinami sprendžiant klausimą apie jų panaudojimą. Šiuo tikslu mokslo įstaigos, leidyklos ir kt. apiformina atitinkamus dokumentus. Mokslo visuomenė irgi kontroliuoja mokslo kūrinių kokybę, svarstydama ir vertindama juos, tačiau pati ši procedūra nėra „autorinės teisės objektų registravimas“, nes patys kūriniai jau yra teisinės apsaugos objektai.

Tokią jų padėtį sąlygoja pats sukūrimo faktas¹.

Būtina pažymėti, kad spaudos kūriniai privalo tarnauti mokslo ir technikos vystymuisi. Tačiau šiuolaikinis mokslo duomenų skleidimas spaudoje yra ne vienintelis mokslinės informacijos kanalas. Intensyviai vystantis mokslo tiriamiesiems darbams, tradiciniai tyrimo rezultatų publikacijos būdai yra nepakankami. Dabartiniu metu gan paplitęs rankraštinių darbų deponavimas (perdavimas saugojimui), numatant ateityje juos kopijuoti arba kitaip padauginti operatyvia poligrafija pagal atskirų įstaigų bei asmenų individualius užsakymus. Deponavimo objektais šiuo atveju tampa straipsnių rankraščiai, kurie skelbiami žurnaluose kaip trumpi pranešimai, laiškai į redakcijas arba anotacijos.

Šitokias kopijas išduoda informacijos centrai, kurie saugo deponuotus rankraščius. Tačiau praktikoje yra paplitę ir kiti metodai, nes atsiradus dauginimo priemonėms stipriai sumažėjo skirtumas tarp spausdintų darbų ir rankraščių².

Nauji paskelbimo metodai nekeičia padėties, nes mokslinė literatūra lieka pagrindiniu informacijos šaltiniu, ypač tai liečia fundamentalius mokslus, taip pat visuomeninius mokslus ir humanitarines žinias. Dėl to fundamentalių tyrimų lyginamojo svorio augimas skatina mokslinės spaudos vaidmens didėjimą. Leidybos veikla mokslo srityje įgavo platų užmojį. Mokslo darbų paskelbimas yra svarbus informacijos šaltinis, mokslo kvalifikacijos rodiklis, individualaus kūrybinio tyrimo faktorius, naudojamas mokslo kadrų atestuoti bei mokslinei kūrybai stimuliuoti.

Pagal Lietuvos TSR Civ. kod. 516 str. kūrinys laikomas paskelbtu, jeigu jis iš-

leistas, viešai atliktas, viešai parodytas, perduotas per radiją ar televiziją arba kuriuo nors kitokiu būdu praneštas neapibrėžtam asmenų ratui. Nelaikoma kūrinio paskelbimu informacija apie kūrinį, kurioje išdėstomas jo turinys, o Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimuose numatomais atvejais — taip pat kūrinio padauginimas rankraščio teisėmis. Remiantis šia norma, moksliniame žurnale paskelbtas trumpas pranešimas arba anotacija ir panašiai nelaikomi kūrinio paskelbimu. Kitaip saktant, informacijos apie kūrinį paskelbimas dar nebus kūrinio publikacija. Plėsdami mokslinių darbų paskelbimą ir jų apskaitą, atestuodami mokslinius darbuotojus, deponuotus rankraščius ir anotuotus darbus moksliniuose bei referatiniuose žurnaluose skiriame prie paskelbtų darbų.

Deponuotų rankraščių autoriai išsaugo savo teises ir įrašo šiuos rankraščius į savo mokslinių darbų sąrašą. Deponuoti arba anoutuoti moksliniai darbai informacinių procesų požiūriu yra pasiekę savo tikslą, jie tam tikrais informacijos kanalais patenka į apskaitą. Kūrinys laikomas paskelbtu kaip tik todėl, kad suteikiama informacija apie jį, apie jo rezultatus ir esmę ir kad su tokiais moksliniais darbais gali susipažinti neapibrėžtas asmenų ratas.

Plačiau panaudojus lokalizacijos metodus pirminei publikacijai, padidėja galimybės skelbti informaciją apie tokius mokslinius darbus.

Remdamiesi informacinio proceso pozicijomis, tokį reiškinį galėtume laikyti progresyviu intensyvios mokslo raidos padariniu. Tačiau autorinės teisės prasme tai reiškia atitinkamą mokslo kūrinų paskelbimo sumažinimą. Bet mokslo kūrinų naudojimas skiriasi, pa-

¹ Рассудовский В. А. Государственная организация науки в СССР (правовые вопросы). — М.: Юридическая литература, 1971, с. 106.

² Гарибян А. М. Авторское право на произведения науки. — Ереван, Академия наук Арм. ССР, 1975, с. 187—189.

vyzdžiui, nuo grožinės literatūros, meno kūrinių naudojimo.

Zinoma, publikacijų, pranešimų lokalizacija ir informacinio pobūdžio suteikimas jiems iš esmės yra abejotinas, nes tyrimų rezultatai dažniausiai neišdėstomi, jie įgauna daugiau deklaracinį pobūdį. Be to, kūrinių rankraščių bei publikacijų saugojimas apsunkina tyrinėtojų autoriinių teisių gynimą. Todėl reikalaujama mokslinės kūrybos rezultatų autorystės teisinės apsaugos nepriklausomai nuo jų paskelbimo formos. Įstatymas leidžia laisvai naudotis išleistais kūrinių, kad būtų galima sukurti kitus naujus kūrinius, taip pat teikti išsamią informaciją apie išleistus kūrinius, jų atgaminimą laikraščiuose, kine, per televiziją ir radiją, mokslo darbuose, mokymo ir politinio švietimo leidiniuose. Toks jau paskelbtų kūrinių panaudojimas nereikalauja specialaus sutikimo, tačiau būtina nurodyti autoriaus pavardę (tikrąją arba pseudonimą) ir šaltinį, iš kurio paimta (Lietuvos TSR Civ. kod. 532 str.).

Kaip minėjome, moksle vis didėja neskelbtų, neišleistų kūrinių reikšmė, žinoma, ir mokslinės informacijos dokumentų. Gan dažnai mokslinių darbų esmę atskleidžia „antriniai“ dokumentai (apžvalgos, referatai, bibliografinės rodyklės ir kt.). Įstatymas šių dokumentų panaudojimo specialiai nereglamentuoja, tačiau, remiantis bendrais principais, galima garantuoti mokslinių darbų rezultatų autorystę, autorių teisių apsaugą, kontroliuojant kūrybos rezultatų panaudojimą. SMTIC, užsimantis mokslinių darbų registracija, savo praktikoje laikosi taisyklių, kurios laiduoja organizacijų, rengiančių ataskaitas, taip pat konkrečių asmenų interesų apsaugą, autorystę. Todėl titulinia-

me ataskaitos lape nurodomas temos vadovas ir atsakingi temos vykdytojai.

Pagal Lietuvos TSR Civ. kod. 515 str. autorinės teisės objektais greta mokslo kūrinių gali būti kūriniai, neskirti paskelbimui. Kad išvardytume tokius kūrinius, galime naudotis teiginiais iš informatikos darbų. Nepublikuotiems mokslo darbams galima skirti deponuotus rankraščius, ataskaitas apie užbaigtus mokslo tiriamuosius darbus ir bandomuosius konstravimo darbus; disertacijas ir jų autoreferatus; preprintus, t. y. preliminarines publikacijas, pranešimų ir pašakymų mokslinėse konferencijose, pasitarimuose tezes; straipsnių iš užsienio žurnalų ir rinkinių vertimus, mokslinių darbų rankraščius. Taigi bet kokia išvardytų rūšių mokslinių darbų registracija būtina turi būti vykdoma patvirtinant konkrečių asmenų ir kolektyvų autorystę — kūrybinių darbų vykdytojų (kūrėjų).

Pagal Lietuvos TSR Civ. kod. 516 str. 2 p. informacija apie kūrinių, pateiktiant jo turinį, nelaikoma to kūrinio paskelbimu. Labai dažnai tokią informaciją teikia ne pats autorius, o atitinkamas informacijos centras. Lietuvos TSR Civ. kod. 515 str. išvardijami kūriniai, kuriems taikoma autorinė teisė, tačiau jų sąrašas griežtai neapibrėžtas (neužbaigtas), todėl, remiantis autorinės teisės objekto apibrėžimu, galima dar priskirti ir informacinius kūrinius, kaip savarankiškus objektus.

Zinoma, išleidžiant informacinius leidinius (apžvalgas, referatus, anotacijas ir kt.), kuriuose išdėstomos mokslo žinios, paimtos iš neskelbtų šaltinių, turi būti nurodomi panaudotų kūrinių autoriai ir šaltinio pavadinimas.

Vystantis mokslui, mokslinė informacija turi užimti atitinkamą padėtį kitų kūrinių, reglamentuojamų autorinės teisės normomis, atžvilgiu.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Informacijos problemų mokslinio
tyrimo laboratorija

Įteikta 1980 m. kovo mėn.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ АВТОРСКОГО ПРАВА И НАУЧНОЙ ИНФОРМАЦИИ

А. ДАГИТЕ-ЮОДПУСЕНЕ

Резюме

В статье рассматриваются возможности информационного обеспечения научных исследований, а также юридическое положение информационных работ. Отмечается в соответствии с законодательством республики (нормами авторского права) информационный процесс и творческая деятельность автора.

QUESTIONS UN COPYRIGHT AND SCIENTIFIC INFORMATION

A. DAGYTĖ-JUODPUSIENĖ

Summary

Possibilities of securing scientific research with information are being viewed in the article as well as juridical status of information works. Creative work of the author and information process are mentioned in accordance with union republic legislature (with standards of copyright).